

УДК 331.5.024.5

Шаповалов В.В.
аспірант кафедри статистики та економічного прогнозування
Харківського національного університету
імені Семена Кузнеця

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

STATE REGULATION LABOR MARKET: THEORETICAL ASPECT

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто питання о ролі, характеру, змісту та впливу державного регулювання ринку праці, зокрема зайнятості населення. Визначена загальна структурно-логічна схема ринку праці. Висвітлені специфічні функції сучасного ринку праці. Проаналізовано проблеми державних органів влади щодо регулювання робочої сили та розглянуто зарубіжний досвід відносно даного суперечливого питання. Розглянуто, систематизовано та викладено загальні результати активної та пасивної політики на ринку праці.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, активна політика, пасивна політика, регулятори ринку праці.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены вопросы о роли, характера, содержания и влияния государственного регулирования рынка труда, в том числе занятости населения. Определена общая структурно-логическая схема рынка труда. Освещены специфические функции современного рынка труда. Проанализированы проблемы государственных органов власти по регулированию рабочей силы и рассмотрен зарубежный опыт относительно данного спорного вопроса. Рассмотрены, систематизированы и изложены общие результаты активной и пассивной политики на рынке труда.

Ключевые слова: занятость, рынок труда, активная политика, пассивная политика, регуляторы рынка труда.

ANNOTATION

The article considers the question of the role, nature, content and influence of governmental regulation of labor market, including employment. The general structural and logical scheme labor market is defined. Specific functions and features of modern labor market are highlighted. The article analyzes the problems of public authorities to regulate labor and considers the international experience regarding this controversial issue. The general results of active and passive labor market policies are systemized and presented.

Keywords: employment, labor market policies active, passive policy, labor market regulators.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації, євроінтеграції, перехід до ринкових відносин вимагають від науковців глибокого теоретичного аналізу та осмислення загальних закономірностей становлення й функціонування цивілізованого ринку праці. За цих умов необхідно через призму національної специфіки переоцінити проблеми формування і розвитку ринку праці та особливості його державного регулювання з врахуванням досвіду країн з розвинутою ринковою економікою. Означена проблематика обумовлює необхідність з'ясування тих суперечностей, умов та чинників, які визначають роль держави у розробці відповідних механізмів державного регулювання ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні положення нової концепції зайнятості, підходи до аналізу місця, ролі та

методів державного регулювання ринку праці в умовах трансформаційної економіки викладено у працях Борецьку Н.П., Брюховецьку Н.Ю., Василенка В.М., Волкову О.В., Гриньову В.М., Грішнову О.А., Кліяненка Б.Т., Колота А.М., Кратта О.А., Лібанової Е.М., Онікієнка В.В., Перерву П.Г., Петрову І.Л., Швець І.Б.

Серед зарубіжних авторів можна виділити: Вишневу Н.Т., Генкіна Б.М., Колосову Р.П., Маркса К., Матрусову Т.З., Маршала А., Мелікьяна Г.Г., Сміта А. та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, На сьогодні державна політика в сфері регулювання зайнятості населення повинна переходити у якісно новий вимір розвитку, що, певним чином, викликає труднощі у її реалізації. Теоретико-методологічні засади державної політики регулювання ринку праці та визначення її пріоритетів на сучасному етапі вивчені недостатньо. Отже, подальші дослідження з питань обґрунтування необхідності побудови механізму регулювання зайнятості населення на державному рівні є актуальними.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану та виявленні основних тенденцій та пріоритетів державної політики в сфері зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна політика в сфері регулювання зайнятості населення направлена на соціальний та економічний захист працівників та на підвищення ефективності діяльності на ринку праці.

Але вплив та регулювання рівня зайнятості виступає в якості риторичного та надзвичайно суперечливого питання, яке найчастіше ускладнюється протиріччями ідеологічних поглядів [12]. Процес державного регулювання може бути «активним» (багаторівневим), чи – «пасивним». Основні наслідки та результати активного та пасивного державного регулювання зайнятості населення подано в табл. 1.

Пасивна політика здійснюється пасивними заходами, до яких належать: організація системи надання допомоги по безробіттю; здійснення як грошових, так і не грошових форм підтримки безробітних і членів сімей, котрі знаходяться на їх утриманні, реєстрація та облік безробітних і незайнятих громадян, які шукають роботу. Ці заходи не впливають на співвідношення попиту та пропозиції робочої сили і в умовах нашого ринку праці не регулюють зайнятість населення [1, с. 137-138].

Активні заходи державної політики це комплекс організаційно-економічних і правових дій, які безпосередньо впливають на зміну співвідношення попиту і пропозиції робочої сили. Активна політика спрямована на підвищення конкурентоспроможності робочої сили і розширення сфери зайнятості з метою запобігання безробіття і збільшення чисельності зайнятих, тобто на забезпечення роботою не зайнятих активних громадян. Дана політика держави в галузі зайнятості реалізується за допомогою таких інструментів, як державна та регіональні програми регулювання зайнятості населення, які передбачають низку активних заходів. На характер активної політики держави в галузі зайнятості впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники [2, с. 80-20]. Суб'єктивним чинником, що впливає на характер активної політики держави в галузі зайнятості, непрофесіоналізм окремих суб'єктів у виконавчих та в інших гілках влади, внаслідок чого не виконується комплексний підхід до проблем зайнятості з негативними наслідками.

До об'єктивних чинників належать:

- політична стабільність. Вона забезпечує прогнозованість процесів і здійснення заходів довгострокового плану;

- ступінь відповідності національних трудових норм міжнародним. Чим він вищий, тим ефективніше впроваджуються активні заходи;

- економічний стан держави. Чим вищий економічний ріст, тим більші фінансові можливості для впровадження різноманітних активних заходів щодо розширення сфери докладання праці. І навпаки, із скороченням виробництва такі заходи обмежуються.

Розглянемо окремі найбільш впливові заходи активної політики держави в галузі забезпечення зайнятості населення. В цілому до активних заходів відносяться [6, с. 136]:

- організація банку вакансій, пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні громадян, допомога громадянам у відкритті своєї справи, працевлаштування неконкурентоспроможних верств населення на заброньовані робочі місця, сприяння самозайнятості та підприємницькій діяльності; поліпшення конкурентоспроможності робочої сили за рахунок

організації професійного навчання, перенавчання та підвищення її кваліфікації;

- організація тимчасових громадських робіт, припинення вивільнення громадян на термін до шести місяців у разі неможливості їх працевлаштування, переселення в іншу місцевість та інші;

- створення додаткових робочих місць, надання інформаційних та профорієнтаційних послуг.

Треба зауважити, що країни з ринковою економікою не застосовують окремо або активну або пасивну політику. Залежно від моделі ринку праці та економічного стану країни в державній політиці зайнятості присутні і активні, і пасивні заходи з перевагою тих або інших.

Оскільки найефективнішим соціальним захистом працездатних громадян надання робочих місць усім бажаючим працювати, то перевагу в більшості країн з розвинутою ринковою економікою віддають активним заходам, спрямованим на розширення сфери докладання праці. На основі цього необхідно витримувати раціональні пропорції витрат на такі заходи. Витрати на активні заходи в розвинутих країнах складають від 20% до 40%, а іноді і 50% від загальних коштів, спрямованих на регулювання зайнятості.

Ринки праці потребують в регулюванні з тих причин, що і інші ринки – згладжування криз на ринку, наприклад недостовірні інформація про його реальний стан; для захисту роботодавців та економічно-активного населення в віці 15–70 років [13].

Розбіжності щодо регулювання виникають не часто, але дебати, з приводу реформування в сфері зайнятості стають все гарячішими, та відображають політичні і економічні суперечливі питання з приводу ролі уряду, характеру соціального та економічного відношення між працею та капіталом.

Держава та уряд країни розробляють цільові програми, які сприяють прогресивним перетворенням в сфері зайнятості та виробництва, на основі загально існуючих чинників, які впливають на попит та позиції робочої сили [4, с. 136].

Відповідність між попитом на робочу силу та її пропозицією за обсягом й структурним складом економічно активного населення встановлюється

Таблиця 1

Результати активного та пасивного державного регулювання

Результати	
Позитивні	Негативні
Регулювання ринку праці може позитивно впливати на зайнятість населення в цілому, зокрема на найбільш «вразливих» працівників – соціально не захищених.	Занадто «жорсткий» контроль ринку праці може привести до зниження кількості вакантних місць та створення нових, що має негативний вплив, зокрема на незайнятому населенні працездатного віку
Різнманітні негативні впливи можуть бути мінімізовані, якщо регулятори узгоджуються з позитивною практикою і інститутами в контексті конкретної країни, якщо існує виконання та взаємодія між регуляторами	Можливість виникнення ситуації, де втрачається контроль над впливом регуляторів та дерегуляторів, якщо інформація про реальний стан ринку праці неадекватна
Детальний емпіричний моніторинг й його оцінка та аналіз можуть визначити вплив на регуляторів та дерегуляторів на ринку праці	Рішення з приводу регулювання ринку праці в багатьох випадках диктуються політичними міркуваннями, а не обґрунтованими доказами

для досягнення ефективного їх функціонування, для збалансованості, яка відбувається за допомогою регуляторів ринку праці, до них відносять:

– конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці, нормативно-правові акти держави;

– закони, які характеризують ринкову систему (закон попиту, закон пропозиції, закон конкуренції, закон ціноутворення);

– вплив профспілкового руху та рівень його розвитку, засоби масової інформації; менталітет кожного етносу, національні особливості, кліматичні умови країни.

Структурно-логічна схема ринку праці представлена на рис. 1.

Сучасний ринок праці виконує різноманітні функції, завдяки яким реалізовується державна політика управління зайнятістю населення. Так інформаційна функція подає інформацію щодо структури попиту та пропозиції трудових ресурсів; посередницька – досліджуються та аналізуються економічні інтереси між власниками робочої сили та власниками робочих місць – роботодавцями; регулююча функція здійснює професійний відбір робочої сили та визначення її професійної адаптації; ціноутворююча – забезпечує підтримку конкурентного середовища для суб'єктів трудових відносин; резервна – здійснює формування резервів трудових ресурсів та забезпечує нормальний процес суспільного відтворення. Зазначені функції тісно пов'язані між собою і доповнюють одна

одну [6, с. 7]. Також можна виділити окремі опосередковані функції, які впливають на економічно активне населення: суспільний поділ праці; визначення оптимальної професійно-кваліфікаційної структури; пропорційність розподілу робочої сили відповідно до структури суспільних потреб; професійна консультатія незайнятого населення або роботодавців, щодо правових аспектів використання найманої робочої сили. Для більш детального уявлення про державне регулювання ринку праці, зокрема зайнятості населення, в табл. 2 наведені порівняльні функції діяльності державних органів Німеччини, Франції, України, Росії та Білорусі (міністерств, служб), які контролюють, регулюють та аналізують ринок праці.

Проаналізувавши різноманітні наукові праці з проблем зайнятості населення, варто зазначити, що наразі в Україні відсутня дієва концепція державного регулювання. Тому необхідним є і визначення нових підходів до проблеми з використанням зарубіжного досвіду регулювання зайнятості.

Одним із компонентів пошуку шляхів реформування національної системи регулювання зайнятості населення стає дослідження механізмів, принципів, правових засад та форм регулювання зайнятості населення у зарубіжних країнах. Слід враховувати, що у кожній з країн існує власна національна модель регулювання зайнятості, на формування якої впливають певні системні чинники, а саме:

Таблиця 2

Функції Міністерства праці (служб) Німеччини, Франції, України, Росії та Білорусі

Країна	Орган	Основні функції
Німеччина	Федеральне міністерство праці та соціальних питань [7]	Справедливі і здорові умови праці, соціальна захищеність і збільшення зайнятості; до сфери діяльності відносяться також обов'язкове пенсійне страхування і політика на ринку праці; оцінювання програми з інтеграції людей з інвалідністю; демографічний підхід до ринку праці: активна міграційна політика
Франція	Міністерство праці та зайнятості [8]	Реалізує державну політику в галузі праці, зайнятості, професійної підготовки, соціального діалогу та запобігання нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; готує і реалізує правила умов праці, колективних договорів і прав працівників; реалізує правила, які стосуються схем та управління установ соціального забезпечення в галузі промислових аварій та професійних захворювань.
Україна	Міністерство соціальної політики [9]	Реалізує єдину державну політику щодо соціального забезпечення населення та соціальної захищеності інвалідів і громадян похилого віку; несе відповідальність за розвиток цієї справи; займається організацією роботи по призначенню та виплаті пенсій відповідно до чинного законодавства
Росія	Міністерство праці (Федеральна служба зайнятості) [10]	Здійснює функції з вироблення державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері демографії, праці, рівня життя і доходів, оплати праці, пенсійного забезпечення, включаючи недержавне пенсійне забезпечення, соціального страхування, умов і охорони праці, соціального захисту та соціального обслуговування населення, а також з управління державним майном і надання державних послуг у встановленій сфері діяльності.
Білорусь	Міністерство соціального захисту [11]	Збереження курсу щодо лібералізації оплати праці працівників комерційних організацій і розширення прав наймачів у стимулюванні праці; забезпечення реального змісту заробітної плати працівників бюджетної сфери з метою досягнення оптимального співвідношення рівня їхньої заробітної плати до заробітної плати в цілому по республіці; посилення соціальної захищеності працівників шляхом встановлення розміру мінімальної заробітної плати не нижче мінімального споживчого бюджету.

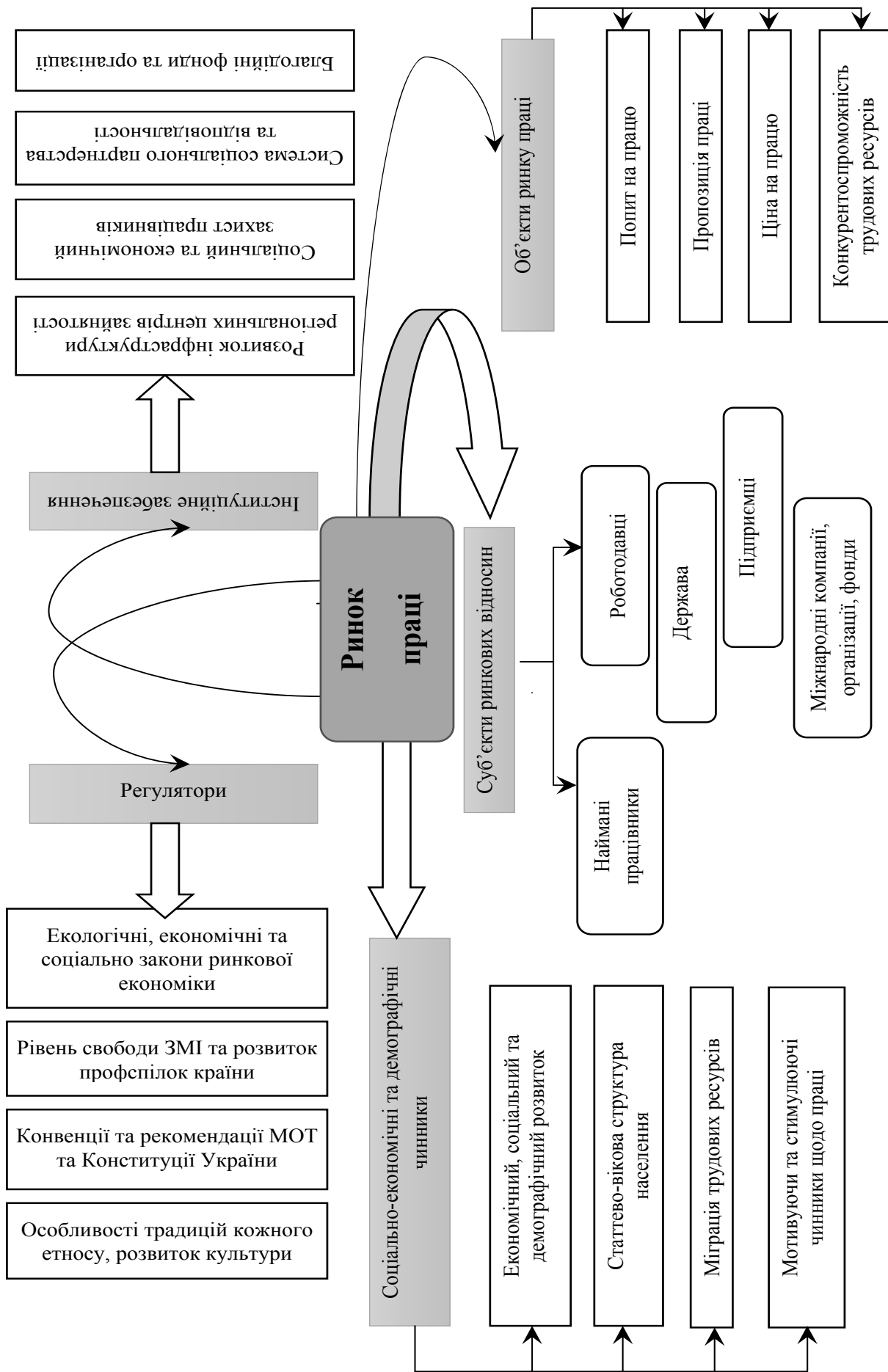

Рис. 1. Структурно-логічна схема ринку праці

– надання переваги проведенню активної чи пасивної політики зайнятості;
– ступінь централізації ринку праці та законодавства з питань зайнятості;
– участь у вирішенні проблемних аспектів профспілок, організацій роботодавців, тощо [5, с. 262].

Так, в різних країнах, які представлені в табл. 2, міністерства по різному регулюють та впливають на ринок праці. Наприклад, в країнах Західної Європи (Німеччина, Франція) дотримуються пасивної політики регулювання ринку праці, тобто спостерігається мінімізація ролі держави.

В країнах пострадянського простору використовують активну політику, як показує практика, на жаль не є ефективною.

Висновки. Встановлення балансу між активною та пасивною політиками державного регулювання ринку праці є світовою проблемою. Як правило, це спричинено конкуренцією, циклічним коливанням попиту та пропозиції товарів та послуг, розвитком наукоємних виробництв, впровадженням новітніх технологій та іншими структурно-прогресивними змінами. Й хоча в світі накопичений багатий досвід вирішення проблем зайнятості з найменшими витратами для суспільства, він не може бути повністю скопійований нашою країною. Насамперед тому, що Україна має специфічний шлях розвитку, який характеризується процесами стихійного саморозвитку та пристосування ринку праці до сучасної економіко-політичної ситуації. Головною умовою регулювання ринку праці України є проведення ефективної політики зайнятості населення. Згідно з рекомендаціями МОП, Законом України «Про зайнятість населення» [3] та іншими нормативними документами про зайнятість населення державна політика зайнятості реалізується за такими принципами:

– забезпечення однакових можливостей громадян країни щодо права на працю, вільного вибору зайнятості, професії та місця праці за здібностями;

– сприяння продуктивної зайнятості, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць та умов для розвитку підприємництва;

– забезпечення соціального захисту в сфері зайнятості;

– участь профспілок та роботодавців у розробленні та реалізації заходів щодо забезпечення зайнятості у взаємодії з органами державного управління;

– координація діяльності в сфері зайнятості з іншими напрямками економічної та соціальної політики, поєднання локальних місцевих заходів із централізованими.

Закон про зайнятість визначає місце Міністерства праці, Державної служби зайнятості, інших міністерств і соціальних партнерів у регулюванні ринку праці, стимулюванні зайнятості і подоланні безробіття.

Згідно з Законом, уряд несе головну відповідальність за сприяння зайнятості населення в економічній політиці. Міністерство праці відпо-

відальне за створення та модернізацію трудового законодавства і за роботу з питань зайнятості. Зокрема, воно несе повну відповідальність за формулювання програми національної зайнятості на основі регіональних програм зайнятості. Воно також розробляє спеціальні національні програми, мета яких сприяти зайнятості певних груп людей (наприклад, молоді, особам, які довгий час були безробітними тощо). Державна служба зайнятості має справу з безробіттям та впровадженням політики ринку праці [3]. Залучення обласних та районних органів влади до питань зайнятості відіграє подвійну роль: вони координують формулювання довгострокових та річних регіональних програм зайнятості, а також відстежують діяльність обласних та місцевих центрів зайнятості, а саме, їх активність та ефективність у стримуванні безробіття та сприянні зайнятості в їх регіоні.

Відкритість економіки України передбачає, що формування її зовнішньоекономічних зв'язків і внутрішньої соціально-економічної політики, включаючи політику зайнятості, має відбуватися з урахуванням глобалізаційних процесів. Жодна країна світу, незалежно від її ставлення до глобалізації, не може уникнути її впливу.

За цих обставин постає завдання дослідження факторів глобалізації та сили її впливу на зайнятість населення і розробки адекватних методів регулювання зайнятості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богиня Д.П. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати: монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 137–138.
2. Забута Н. Регулювання зайнятості населення: теорія і зарубіжний досвід. // Економіка. Проблеми економічного становлення. – 2009. – № 5. – С. 80–82.
3. Закон України «Про зайнятість населення» № 804-XII (804-12) від 01.03.11 зі змінами та доповненнями.
4. Петюх В.М. Ринок праці та зайнятості / В. Петюх. – К.: КНЕУ, 2010. – 78 с.
5. Стеченко Д. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / Дмитро Стеченко. – К.: Вікар, 2007. – 262 с.
6. Чернявська Ю.Б. Функції ринку праці та національні особливості їх відтворення // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №3. – 136 с.
7. Офіційний сайт Міністерства праці (Федеральної служби зайнятості) Росії. – Режим доступу : <http://trudvsem.ru/>
8. Офіційний сайт Міністерства соціального захисту Білорусі. – Режим доступу : <http://mintrud.gov.by/>
9. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua/>
10. Офіційний сайт Міністерство праці та зайнятості Німеччини. – Режим доступу : www.bmas.de/
11. Офіційний сайт Федерального міністерства праці та соціальних питань Франції. – Режим доступу : <http://travail-emploi.gouv.fr/>
12. Global employment trends for youth 2015: scaling up investments in decent jobs for youth / International Labor Office. – Geneva: ILO, 2015.
13. Gordon Betcherman. Designing labor market regulations in developing countries / IZA World of Labor 2014.